

КРИТИКА И ПРИКАЗИ

МИЛОРАД МАРКОВИЋ: РАТНИ ДНЕВНИЦИ 1912—1918. Београд 1977

Југословенската историографија се збогати со уште едно интересно и корисно дело: со оригиналните дневници од Балканските и Првата светска војна на прогресивниот српски учител од Космајското село Поповиќи, Милорад Марковиќ. Од 266 страници текст 28 страници од овие дневници се однесуваат на извонредно инструктивниот увод, потоа 8 фотокопирани страници од ракописот на самиот дневник и 8 слики од времето на Првата светска војна, како и 1 слика на самиот автор.

Во инструктивниот увод приредувачот на книгата ни дава кратки биографски податоци за Милорад Марковиќ, неговото село Поповиќи во кое се родил 1887 година, потоа за неговото движење во службата, за неговите социјалистички погледи и за неговото учество на Вуковарскиот конгрес 1920 год. како делегат. Приредувачот ја истакнува особено големата заслуга на Марковиќ во општинските избори од 1920 година кога во неговото родно место Поповиќи комунистите ја зеле општината во свои раце. Пригисоците на полициските власти со преместување од неговото родно село по Обзаната не успеале да го поколебаат Маркови-

ќа во неговата идеологија, бидејќи тој и понатаму останал активен во учителската прогресивна задруга „Вук Караџиќ“, во Народниот универзитет и воопшто во културно-забавниот живот на неговиот крај. Мобилизиран во Втората светска војна Марковиќ бил заробен и останал во заробеништво во Германија до крајот на Втората светска војна. Тешкиот живот во заробеништво во Германија оставил трага во неговиот трет дневник од логорот за кого приредувачот дава кратки изводи во својот увод. Марковиќ умрел 1967 година.

Драгоцени се неговите податоци што ни ги оставил во своите дневници водени ден низ ден во Балканските и Првата светска војна. Мобилизиран како војник на III батерија на Моравско-брдскиот полк во Балканските војни, а потоа како резервен капетан II класа во Првата светска војна, Марковиќ со голема љубов и прецизност ги регистрирал сите згоди и незгоди во текот на војните во местата каде што со својот вод се движел. Дневникот го почнал на 26 септември 1912 год. и го завршил на 28 неомеври 1918 година.

Борејќи се против турските војски во Првата и Втората балканска војна, а потоа против австро-германските и бугарските војски во Првата светска војна, Марковиќ се нашол во првите борбени линии на фронтот во Македонија, борејќи се кај Кратово, Штип, Кочани, Струмица, Кавадарци, Прилеп, Велес, Скопје, Маврово и др. места во Македонија. Макар со кратки зборови тој се осврнува во своите дневници на приликите и луѓето во Македонија, на постапките и односите на српските власти кон Македонците и Турците. Постепено тој се запознава со Македонците и во прво време забележува дека „има Срби што слават слава, велат дека се Срби, имаат пркви и поп кој служи словенска служба, но ни тие ни нивниот поп не знаат ни еден збор српски“ (стр. 61), додека подоцна Македонците ќе ги нарекува со нивното вистинско име Македонци. Како чесен и објективен човек тој се згрозува над грубото плачкање на своите војски и низ зборовите на една засегната македонска жена од Овче Поле ќе го изрази нејзиното незадоволство со овие зборови: „Зар, брате, ние толку многу се радуваме да дојдете, а вие плачкате“ (233 стр.) И навистина на многу места во својот дневник Марковиќ ќе забележи дека во градовите и селата на Македонија српските војски биле со радост пречекувани и сместувани по куќите. При задржувањето во Струмица, во станот на една учителка, Марковиќ имал можност да се запознае подетално, од учителката, со влијанието на бугарската пропаганда врз македон-

ската интелигенција. „Таа вели дека во училиштето ги учат да зборуваат поинаку отколку што зборуваат дома. Мајчиниот говор е „прост“. Иако е тој поразбирлив со него не се служи интелигенцијата и оној што сака да биде „поотмен“. „Бугарската пропаганда далеку отишла“, констатира Марковиќ, „синовите се срамуваат од мајчиниот јазик“, учат да зборуваат на тој „отмен бугарски јазик“ (55 стр.). Меѓутоа ваквото гледање не го сопира во понатамошните страници да констатира, откако е воспоставена власта на српската буржоазија во Македонија, дека „Тешко на овој овдешен народ. На секаков начин се обира. И преку порезите и прирезите, и преку доброволните прилози за Црвен крст и народна одбрана, од што добрата половина оди во џебот на собирачите, прирезниците и останатите власти. Ваму е дојден најлошиот чиновнички олош. Тие прават со оваа земја исто како и Шпанците некогаш со Америка. Во бесценица купуваат и земаат земја под кирија“ (стр. 95).

Дневникот за Балканските војни Марковиќ го водел до 11 август 1913 година од кога се демобилизира. Меѓутоа не поминала ни една полна година од демобилизацијата кога избувнала Првата светска војна и Марковиќ повторно бил мобилизиран во неа. Тој продолжил да го води својот дневник, полнејќи го овој пат со уште побогати податоци поради четиригодишното траење на Првата светска војна и уште покрвавите борби и настани од пошироки размери. Движејќи се со својата батерија пак во првите борбени линии на терените на

Мачва во Србија за да се префрли по кратко време пак на теренот на Македонија, Марковиќ го опишува со големи детали и извонредно сугестивно повлекувањето на српските војски низ Албанија, потоа преминот на островот Крф, пак повторното враќање во Македонија на Солунскиот фронт и заземањето на Битола 1916 година, па долготрајните денови во рововите на македонскиот фронт, неговиот пробив во септември 1918 година како и брзото гонење на непријателските војски од планинските предели на Мариово сè до рамнините на Банат во Темишвар и Нови Арад. Се демобилизираше на 28 ноември 1918 год. и со тој датум го завршува својот дневник за Првата светска војна.

Незаборавни се во овој дневник страниците во кои е овековечена епопејата на српскиот војник при неговото повлекување низ Албанија во зимата 1915 година под товарот на постојаните борби не само против качачки-ти банди и нивните учени, туку и против гладот и болестите што ги следеле војските во повлекувањето. Неговото второ видување со Македонија на Солунскиот фронт и подолго задржување во неа му дале можност подобро да го запознае населението во Јужна Македонија и да го именува со неговото вистинско име. Така, наоѓајќи се во Воден ќе рече во својот дневник дека е „тој убав град и дека сите негови жители се наречуваат Македонци“ (146 стр.). Марковиќ успеал за кусо време да проникне во душата на македонскиот човек и да го сожале за неговата несреќна судбина што му ја донесле војните.

На пример, наоѓајќи се на планинскиот терен при завојот на реката Црна, Марковиќ во својот дневник ќе запише дека „целиот овој завој на Црна Река и преку неа кон Вардар е брдовит. И сите брда се голи. Многу малку шума има... а земјата посна, црвеница. И необработена или лошо обработена. Селаните — клета сиромаштија. Нешто го одвлечкале Бугарите, нешто се враќаат сега во своите села. Но ќе најдат само куќишта, бидејќи постојано се граба од нив. Стоката не добива доволно храна, па од селата се изнесува сè што ќе се најде во нив. Дрва никаде — па куќите се расипуваат за оган. Грешен свет. Го ослободуваа и Бугарите и ние, така што сега е слободен и од најнеопходните потреби...“ (стр. 174).

Пљачкањата што се постојан придружник на секоја војна особено многу се засиле при крајот на Првата светска војна. Бугарските војски по пробивот на Солунскиот фронт при своето отстапување се вдале на необуздано пљачкање низ Македонија не само над турското население, туку и над македонското во Овче Поле. Марковиќ забележал во својот дневник дека „Оние што не побегнале со Бугарите, тие не дочекаа скоро премрени од страв. Без збор гледаа како ги пљачкаат војниците до гола кожа. Само едно сакаа: да им остане животот“ (233 стр.). Но кога во гонењето на непријателските војски на север од Куманово српските војски ќе навлезат на териториите на вистинска Србија, тогаш Марковиќ ќе запише во својот дневник дека кога стапил кај Ристовац на својата српска земја,

сосема поинаку се чувствуваа. Пречестите со цвекиња, венци и говори што отсутствуваа по патот низ Македонија во време на Првата светска војна, ќе го натераат Марковиќ да ја направи во својот дневник оваа констатација: „Два дена веќе како при маме само по половина леб, но врвине низ својата земја и нема повеќе плачкање“ (стр. 239).

Дневниците на Марковиќ се верна слика на сите несреќи што

ги снаоѓале териториите на Србија и Македонија во време на војните. Како такви дневниците можат да послужат како првокласен извор за времето и приликите во Србија и Македонија, особено во Македонија, на чиј терен се развивале подолго време крвавите настани што ги регистрирал објективно чесниот српски учител и комунист Милорад Марковиќ.

Љ. А.

**„НАСТАВА ПО ИСТОРИЈА, NASTAVA POVIJESTI, НАСТАВА ИСТОРИЈЕ,
POUK, ZGODOVINE, Časopis Saveza društava historičara Jugoslavije,
Zagreb, 1, 2, 3, и 4, 1976 godina**

Списанието под горниот наслов е единствено југословенски списание просветено на наставата по историја. Тоа излегува редовно и без поголеми задоцнувања и тоа во четири броја годишно. Првите два броја излога редовно, а број 3 и 4 излезе во двоброј.

Естетско-техничката страна на списанието останува стандардна и речиси повеќе години не се менува. Не се менува ни обемот иако повеќе години читателите бараат да се зголеми бројот на страниците.

Намера ни е да дадеме краток приказ на четирите броја задржувајќи се само на некои, според наше мислење, позначајни моменти.

Во списанието број 1 поместени се материјалите од Четвртиот југословенски симпозиум за наставата по историја: 1. **МАРКСИСТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ ПРЕКУ НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА** и 2. **НАСТАВНИТЕ СРЕДСТВА ВО НАС-**

ТАВАТА ПО ИСТОРИЈА. Прво е поместен рефератот под наслов: „Улогата на содржините од економска историја во марксистичкото образование и воспитување“. Основното на што се укажува во овој материјал е дека производните сили се основа на целокупната историја од што треба да се тргнува при објаснувањето на економската историја. Всушност авторот, Герѓ Гал, бележи дека корените за разбирање на историјата лежат во разбирањето и сфаќањето на материјалните животни односи. Во врска со тоа тој заклучува дека „фундаментална теза на историскиот материјализам е општествениот развиток да се темели врз развитокот на производните сили и односи, па според тоа историјата од развитокот на човештвото е развиток на производствените сили и производните односи“. Понатаму авторот со материјалот се задржува на третманот на историскиот развиток на производствените си-